

"Himna Hermiji" najdulji je i najljepši od tri sačuvana Aristotelova pjesmotvora. To je pean kralju Hermiji, vladaru priobalnog dijela sjeverozapadne Male Azije s prijestolnicom u Atarneju, s kojim je već Platon bio u doticaju preko svojih učenika Erasta i Koriska (vidi Platonovo VI. Pismo). Nakon Platonove smrti 347. godine Aristotel se zaputio u Assos, gdje je za svog trogodišnjeg boravka upoznao Hermiju i ubrzo se s njim sprijateljio. Vrlo toplo i odano prijateljstvo zapečaćeno je i rodbinskom vezom između ove dvojice, tako što je Aristotel oženio Hermijinu usvojenu kći Pitiju. Kao vrlo utjecajna i moćna osoba na sjeverozapadnoj obali Male Azije, Hermija je od strane Perzijanaca izdajom uhvaćen zbog sumnje o zavjeri s kraljem Filipom te je odveden u Suzu, gdje je nakon mučenja ubijen 342. godine. Aristotelov panegirik nastao je po svemu sudeći nedugo nakon primitka vijesti o mučeničkoj smrti prijatelja. (O odnosima Akademije i atarnejskog kraljevstva te Aristotela i Hermije vidi W. Jaeger, *Aristoteles - Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, Berlin, 1955; u niže navedenom engleskom prijevodu, vidi str. 112-119 i dalje.)

Pjesma je sačuvana u više antičkih izvora, između ostalih u Diogena Laertija (V, 7-8) i Ateneja (XV, 696b-e) te nema razloga sumnjati u njezinu izvornost. Stihovi nisu dani u nekom poznatom metričkom obrascu, pa je stoga i prijevod slobodnog stiha. Prevoditelj je nastojao prvenstveno sačuvati bliskost izvorniku, ali je također pokušao zadržati i pjesnički izraz. Rabljen je izvornik u izdanju W.D. Rossa (*Aristotelis Fragmenta Selecta*, Oxford University Press, Oxford, 1974), a pri prevođenju korištena su tri engleska prijevoda: Robinsonov prema njemačkom Jaegerovom (Werner Jaeger, *Aristotle*, 2nd ed., translated by Richard Robinson, Oxford Clarendon Press, 1955), Jonathan Barnesov (*The Complete Works of Aristotle*, Vol. II, Princeton University Press, 1991, str. 2463) i John Crossettov (*Philological Quarterly*, Vol XLVI, No. 2, April, 1967). Korišten je i stari hrvatski prijevod Kolomana Raca (*Antologija stare grčke lirike*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1916, str. 287-288; pretisak: Logos, Split, 1981).

Aristotel**Himna Hermiji**

Vrlino, o smrtnome rodu tegobni,

životu svakom najljepši plijenu!

Za tvoj lik, o djevo,

i mrijet je zavidan u Heladi usud,

i muke trpjet silne i neumorne -

takvu snagu besmrtnu

u srce odapinješ, bolju od zlata,

djedova i sanki tromovjeđe.

Tebe zarad i Zeusov Herkul i Ledina čeda

mного pretrpješe u podvizima,

revno goneć tvoju moć.

Za tobom čeznuć Ahilej

i Ajant Hadove dvore pohodiše,

a radi milog lika tvog i atarnejski gojenac

sunčeve zrake ostavi puste.

Stoga će u djelima opjevan biti, i besmrtnim

učinit će ga Muze,

kćeri Sjete, svemoć slaveć Zeusa gostoljubnog

i darove čvrsta prijateljstva.

Pavel Gregorić

Uz Aristotelovu pjesmu

Svaki će pjesnik reći da je pjesnikovanje nužno, baš kao što će i svaki filozof reći da je filozofiranje nužno. No, koja je to nužnost Aristotela, "najslavnijega i najučenijega od filozofa"¹, nagnala na pjesnikovanje? Naime, svakome iole obrazovanome nekako je samorazumljivo da je Platon svojedobno pjesnikovao, pa stihovi Zvezdanu i ostali sačuvani ostaci, usprkos svojoj ljepoti, nimalo ne začuđuju činjenicom da ih je upravo Platon skovao. Ali kada čovjek čuje za Aristotelove pjesme, mahom se začudi. Zaista, što ima zajedničko s pjesništvom Filozof čija je riječ znana kao egzaktna, neosobna, suha, katkada pomalo i zamorna? Što bi taj i takav Filozof mogao tražiti među stihovima? Ishodišno je, dakle, pitanje: što hoće Aristotelovo pjesnikovanje?

Ni manje ni više nego isto ono što i svako drugo istinsko pjesnikovanje: hoće Ideju dovući odozgor među nas, potaknuti je da zasja pred našim očima i da se raskrili u našim dušama. Svako je pjesništvo utoliko zaziv, smioni poziv (invocatio) da nas kroz stihove Ideja posveti svojim prisustvom.

Koju to Ideju zaziva Aristotel? Prvom riječju prvog stiha doziva nam on ime te Ideje. To je 'AretĒ - Vrlina ili Krepost. Ali 'AretĒ nije tek duševna usklađenost, moralna pravičnost ili junačka hrabrost, a još je manje puka dobrota ili naslijeđena plemenitost. Nije niti samo tjelesna ljepota, niti umješnost u ljudskim i božanskim stvarima. 'AretĒ je svako pojedino od toga i sve to i mnogo više od toga. 'AretĒ je ono što čovjeka pred licem vječnosti, na prvi pogled, čini nadasve dopadnim (φρε...ων) i u svemu najprizornijim (ἄριστοι). Takav Čovjek usrdno je primljen i omiljen (φρεςκεῖ) u društvu ljudi i bogova kao uglednik među uglednicima (φριστεύει), dok ga 'AretĒ na svakom koraku, u svakom pokretu krasi (φριστεύομενοι). Takva Vrlina izvorno je niknuće starih Helena te je postavljena pred Paideiu kao odgojni Ideal.

Prije nego što je 'AretĒ postala vičnost u svakom pojedinom očitovanju ljudske tjelesnosti i duhovnosti u kasnijoj antici, njezin je prvotni i istinski topos bio bojno polje, gdje se 'AretĒ očituje kao herojstvo. Supomišljajući gore naznačen značenjski opseg, ali imajući u vidu i 'AretĒ kao filozofijski terminus technicus, 'AretĒ u pjesmi predstavlja prije svega Ideju istinskog herojstva.

Herojstvo pak valja strogo razlikovati od junaštva. Iako se oboje, i herojstvo i junaštvo, javljaju u pogibeljima, junak u njih ulazi i kroz njih prolazi s različitim ciljevima i iz drugih pobuda nego heroj.

Junak u boj ulazi iz mržnje, osvete, dužnosti ili strahopočitanja i bori se za svoj život. Njegove su vrline:

---

¹Plutarh, "Aleksandar", VII.

spretnost, dovitljivost, umješnost, opreznost. Heroj pak u boj ulazi da bi svojim djelima na se skrenuo pogled ljudi i bogova, jer on se bori za Vrlinu samu. Njegova je jedina značajka srčanost, "besmrtna smjelost" u srcu. Homer je prvi obrazovao i pokazao nam lik (εἴδοις) istinskog junaka i onaj istinskog heroja. Utjelovljenje prvoga je Odisej, drugoga Ahilej.

Dakle, Aristotel svojom pjesmom priziva Vrlinu kao ljepoliku djevicu, ali ne iz puke ikonografije ili pjesničko-figuralnog shematizma. Vrlina je djevica nad djevicama upravo stoga što se njezin pogled, a nekmoli njezinu ruku, ne može dobiti na brzinu, odjednom, na prepad; nije ona neka hetera čiju se pažnju može zaškati ili kupiti, a još je manje djevojčura poput Túch (Fortuna) koja naslijepo daje kome hoće i koliko hoće. Naprotiv, to je djeva najplemenitijeg roda što u miraz hoće najteže kušnje, pogubne podvige, stalna dokazivanja, spremnost na smrt i muke bez kraja (πῶνοι ἀκλῆμανται). No onaj tko nakon svega ugleda njezin obraz (μορφῆς), koga ona rukom pomiluje, taj stječe njenu toliko traženu moć (δύναμις) - besmrtnost². Čežnja (πῶσις) svih heroja bijaše njezin poljubac koji ovjekovječuje. Od iskona je drevnim Grcima bilo jasno da je vrlina općenito životu nešto iznimno teško uhvatljivo, nešto što zahtijeva mnogo truda i znoja (πολύμοχλος). Još se Pitak, jedan od legendarne sedmorice mudraca, proslavio ukazavši na to lakonskom riječju: "Teško je dobar biti."

Međutim, ono što Vrlinu kao krasiteljicu heroja ipak čini dohvatljivom jest ona nadljudska, upravo besmrtna snaga (κλῆτος ἀθάνατος) koju junaci Homerovih epova zazivaju³ u trenucima krajnje pogibelji. To je Ahilejeva nadmoćna snaga u trenucima kada razbijajuć Trojanske redove među suborcima sjaji poput besmrtnika. Ta božanska snaga koju Vrlina odapinje baš kao što i Eros (u isto mjesto!) odapinje svoju jednako moćnu strijelu ljubavi, jest ono što čovjeku omogućuje da preživi najgore paklene muke stremeć životom k Vrlini. Prema tome, ta i takva snaga, sama bit herojstva, ne može a da ne bude vrednija od sve tri izvanjske nužnosti za blagobitje (εὐδαιμονία): i od dostatnog imutka (κρῆσις), i od plemenite loze (γενεαί), i od čiste savjesti, tj. mirnog počinka (ἄπνοια) - jer je nutarnja nužnost blagobitja Vrlina sama.

Dakle, u Heladi, a to će reći u jedinom toposu istinskog čovječtva, trpjeti stalno nova i neprestana zla i umrijeti na mukama - ali očiju uprtih u Vrlinu i srca probodenog besmrtničkom snagom - najdičnija je

---

²Odmah valja razlikovati besmrtnost ovdje razumljenu kao vječnu slavu i neugasli spomen od besmrtnosti razumljene kao obogotvorenje, odnosno neumrlosti cjelokupne osobe s dušom i tijelom (vidi bilješku br. 6!).

³Npr. Menelaj u "Ilijadi": "Ej da Atena dade mi snagu..." (εἰ, γὰρ Ἄνασσος ἡμῶν κλῆτος ἄθάνατος...), XVII, 562.

sudba (zhlwtÒj pÒtmoj). I zaista, u toj istoj Heladi pakao nije ništa drugo nego prolaziti kroz ista takva zla i muke, ali bez nade da će se na koncu ugledati lik djevice Vrline i okusiti njezina moć. Nije li Sizif, kojega Odisej u Hadu susreće, prauzor takvog nesretnika, izgubljene duše? Naime, upravo zbog toga što je onu moć Vrline htio zgrabiti naprečac⁴, bez nužnog truda, on svoje neumorne muke⁵ mora trpjeti bez ikakve nade da bi ga Vrlina mogla pomilovati.

Matafora lova koja se provlači kroz pjesmu živopisno pred oči priziva napregnutost lovca i neuhvatljivost lovine. U svojem traganju, slijeđenju, načulenosti lovac je potpuno uvjetovan lovinom, a plijen (qÈrama) je tim traženiji, tim zavidniji i uzvišeniji (k£lliston) što više truda i muke zahtijeva, što je teže uhvatljiv. Vrlina je, dakle, lovina. A lovac?

Izvornik je jasan, pa je i prijevod jednoznačan: Vrlina nije najljepši plijen nekome u životu, za života ili na životu - već životu samom. Čivot sam hoće svoju vlastitu životnost protegnuti onkraj neminovne smrtnosti onog živućeg (□ zÁn œcwn) kao krv-i-mesa⁶. Tako Ahilej i Ajant kao krv-i-meso pogiboše ('A...dao dÒmouj Ālqon), ali njihovi su Čivoti, kroz njih ali za sebe, izvojevali moć Vrline, te su stoga obesmrćeni i ovjekovječeni. Takvo razumijevanje Čivota očitovano je i u jednog od najutjecajnijih pisaca kasne antike - Plutarha - koji pišući upravo "Čivote" (B...oi) i napoređujući ih jednog s drugim (par£llhloi), oslikava najdičnije ljubitelje i zatočnike Vrline, gradeći tako Ideal antičkog čovjeka.

U pjesmi se uz Hermiju, koji nije spomenut imenom, spominju petorica heroja koji su svoje živote posvetili Vrlini i tako ih obesmrtili. To su Zeusov sin Heraklo (DiŃj `Hrakhelj), sinovi Zeusa i Lede (/DiŃj/ LÈdaj te koàroi) Kastor i Polideuk, te Ahilej i Ajant. Poredak nije slučajan: prvima je zajedničko to da ih je Vrlina zbog brojnih herojskih djela i zasluga toliko zavoljela da su ih bogovi obogotvorili i

---

⁴Prema Frinihu, Sizif je prevario Smrt i tako se na neko vrijeme obesmratio, sve dok se zbog starosti konačno nije vratio u Had, gdje je bio kažnjen (vidi Die Fragmente der Griechischen Historiker, Jacoby, fr. 119).

⁵ "Rukama obadvjema gromoradni mičući kamen,
Rukama on se mnogo i nogama napinjuć tura
Kamen na brijeg gore i kada ga hoće prebacit
Brijegu preko vrhunca, težina pogna ga natrag,
Niz brdo u taj se par skotrlja hridina grdna.
Onda se napreže opet i tura, iz svih mu uda
Izvire znoj, i prah se nad glavom njegovom diže."
--(Maretić-Ivšić), Odiseja, XI, 594-600

⁶ To je spomenuta moć Vrline razumljena kao besmrtnost, za razliku od apoteoze ili obogotvorenja, koje ne zahtijeva neumrlost tek za život, nego i za samo krv-i-meso, odnosno za tijelo.

učinili stanovnicima Olimpa⁷. Drugom paru zajedničko je to da su u čežnji za Vrlinom obesmrtili svoje živote kao najveći grčki heroji pod Trojom, iako su kao smrtnici morali umrijeti i poći u Had.

Herakla, najvećeg grčkog uzora i heroja, krase dvanaest velikih i dvanaest malih djela (œerga ka` p£ergera), spravljenih s jednom jedinom nakanom: da predstavljaju najteže i najpogubnije pothvate s kojima se ikada neko smrtno biće uhvatilo u koštac. Kastor i Polideuk⁸, osim što su bili Heraklovi drugovi i supatnici na ubojitim pustolovinama broda Arga, ratovali su s Tezejem koji im je oteo desetogodišnju sestricu Helenu (prva otmica Helene) i uspješno je vratili. Sudjelovali su u lovu na kalidonskog vepra, gdje se okupiše najveći od najvećih grčkih heroja, a posljednji im je pothvat bio otmica Leukipida, kćeri mesenskog kralja Leukipa. Na Pelejeva i Telamonova sina suvišno je posebno ukazivati. Dovoljno je spomenuti da je Ahilej bio najveći uzor mnogim antičkim vojskovođama i državicima, među ostalima i Aleksandru Makedonskom, koji se u svakom bojnom pohodu htio poistovjetiti s Ahilejem. Ajanta se samo valja prisjetiti kao drugog najvećeg grčkog heroja, od Homera nadalje, heroja koji je pretrpjevši nepravdu zbog dodjele Ahilejeva oružja Odiseju proživio mnogo jada i na koncu nesretno svršio.

Svoj petorici, dakle, zajednička je najuzvišenija herojska uzoritost, očitovana u brojnim podvizima i pogibeljima, zatim bogolikost i besmrtnost. No, uspoređujući Hermiju s Heraklom i Dioskurima te stavljajući ga uz bok Ahileju i Ajantu, Aristotel ukazuje na svima njima zajedničku bitnu značajku, zapravo nagnuće svakog velikog čovjeka, a to je bezostatna težnja k Vrlini.

Već je rečeno da je toliko željena moć (dÚnamij) Vrline besmrtnost, ali preostaje još naznačiti kako se ta moć ozbiljuje. Naime, Vrlina poklanja svoju moć dostojniku, ali je ne sprovodi u djelo (™nergeia) sama, već uz pomoć devet božanskih sestara koje ju u stopu prate i uhode svaki njezin pokret. Njima ne promiče niti jedan njezin mig, niti jedan smiješak, već dobro pamte svakog uzoritog muža kojemu

---

⁷ Dakako, u antici postoje različite obrade zgoda i svrjetaka mitskih junaka. Tako je, na primjer, u "Odiseji" (XI, 601-626) Heraklo jedna od utvara u Hadu koje razgovaraju s Odisejem, a u XV. homeričkoj himni, posvećenoj "Heraklu lavljeg srca", kaže se da Heraklo boravi na Olimpu te da mu je za ženu dana lijepa olimpska peharnica Heba. Slično je i s Kastorom i Polideukom. Kod Homera je samo Helena Zeusova kći s Ledom, dok su Klitemnestra i braća joj Kastor i Polideuk sinovi smrtnog Tindereja. U XVII. homeričkoj himni, s druge strane, posvećenoj upravo "Dioskurima", kaže se da su obojica Zeusovi sinovi. Prema kasnijoj obradi, primjerice u Vergilija ("Eneida", VI, 121-122), samo je Polideuk Zeusov sin, dok je Kastor sin smrtnika Tindareja, pa je Polideuk od bogova morao zatražiti obogotvorenje i za svojeg brata. Taj mu je zahtjev djelomično odobren pa su Dioskuri stoga naizmjenice jedan dan skupa na Olimpu, a drugi u Hadu.

⁸ Kastor se odlikovao konjaništvom, zbog čega je dobio epitet 'konjokrota' (fppŌdamoj), a Polideuk šakaštvom pa mu je nadjenut epitet 'pobjedonosnik' (¢eqIŌforoj). U Sparti su se Dioskuri posebno štovali i postavljali kao uzor herojstva i ratničke hrabrosti pred lakonske mladiće.

ona otkrije svoj premili lik (f...lh morfĚ). Koga Vrlina odabere, toga njene pratilje Muze moraju upamtiti jer ih je od Zeusa porodila sama Sjeta (MnhmosÚnh, Memoria). Sjetine kćeri, dakle, kroz svoje poklonike imaju opjevati i uzvisiti (aÚxĚsousi) onoga koji živi i umire poradi Vrline u najdičnijim djelima njegovim, ozbiljujući tako moć Vrline - čineći čovjeka besmrtnim.

Kadgod se Muze na usta pjesnika prisjete svemoći Zeusa gostoljubnog (sebjaj DiŔj xen...ou), zaštitnika bespomoćnih, stranaca, pribjegara i zalutalih te uopće svih onih koji potražuju milost i dobrotu gostinstva; kad god se spomenu sve blagodati prava prijateljstva, plemenitog darivanja i uzdarja koje dobri prijatelji razmjenjuju kroz samo prijateljjevanje (geraj fil...aj beba...ou) - želja je Aristotelova da se na njegova usta Muze prisjete i Filozofovog vrlog prijatelja, Hermije Atarnejskog. Tek što se odazvao na poziv Filipa Makedonskog, Aristotel je primio poruku s potresnom viješću o sudbini njegovog najdražeg prijatelja. Naime, nakon izdaje kojom je atarnejski vladar satjeran u stupicu i nakon što je u najgorim mukama odbio pokoriti se perzijskom vojskovođi Mentoru, ovaj ga je razapetog na križu upitao za posljednju želju. Hermija mu odgovori: "Poručite mojim prijateljima i drugovima da nisam učinio ništa nedostojno filozofije."⁹ Zar je moguće, pitao se Aristotel, da takav čovjek ostane neopjevan? Zar je moguće da Muze prečuju glas Vrline čiji je milovidan lik taj čovjek na koncu jasno ugledao? Aristotel je u spomen tog prijateljstva Muzama morao dopustiti da po ukazu Vrline propjevaju na njegova usta.

Odatle nužnost njegova pjesnikovanja.

---

⁹ *Didymus Alexandrinus, In Demosthenem, VI, 15.*